

KORONAVİRÜS GÖLGESİNDE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

MUSTAFA CANER

SETA | PERSPEKTİF

MAYIS 2020 · SAYI 283

- Koronavirüsle mücadele sürecinde Türkiye-İran siyasi ilişkileri nasıl bir seyir izledi?
  - Koronavirüs salgını iki ülke arasındaki ticareti olumsuz etkiledi mi?
  - Yaşanan gelişmeler ışığında Suriye vd. konulara ilişkin hangi çıkarımlarda bulunulabilir?

GİRİŞ

Son yıllarda daha çok Suriye krizi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yaptırımları çerçevesinde şekillenen Türkiye-İran ilişkileri, koronavirüs (Covid-19) küresel salgını sebebiyle bir başka meydan okumayla karşılaştı. Küresel salgının merkezinin Avrupa ve ABD'ye kaymasından önce İran, virüsün ilk zamanlarında Çin ve İtalya ile birlikte en kötü tabloya sahip oldu. Kötü kriz yönetimi, ekonomik ve tıbbi kapasite yetersizliği gibi içsel sebeplerin yanında İran-Çin ilişkilerindeki yüksek seviye ile ABD yaptırımları gibi dışsal sebepler de bu durumda rol oynadı. İran'da durum böyleyken Türkiye'nin de sınırların kapatılması ve iki ülke arasındaki hareketliliğin durdurulması gibi etkili önlemleriyle İran üzerinden gelebilecek bir bulaş ihtimalinden kendini koruması kaçınılmaz hale geldi. İki ülke arasındaki kara, hava ve demir yolu üzerinden doğrudan ticaretin yanı sıra Orta Asya-Türkiye ticari ilişkileri de bu durumdan etkilendi. Bu bağlamda ikili ilişkilerin nasıl bir seyir alacağı sorusu önem kazandı. Bu yazıda Türkiye ve İran'ın koronavirüs krizi gölgesinde ikili ilişkilerini yeni formlar ve formüller çerçevesinde nasıl yürüttükleriyle kendi ulusal sınır-

larını aşan bu krizi yönetmede hangi ortak adımları attıkları ele alınmaktadır.

EKONOMİK İLİŞKİLER

İran'da ilk vaka 19 Şubat tarihinde dini bakımdan kutsal sayılan Kum kentinde tespit edildi. Bu tarihten itibaren hızla kötüleşen virüs tablosu, Türkiye'yi de vakit geçirmeden önlemler almaya sevk etti. Sağlık ve Ticaret bakanlıklarının koordineli çalışması sonucunda Türkiye'de ilk vakanın tespit edildiği 10 Mart'tan 18 gün önce İran ile olan hem kara sınır geçişleri hem de uçuşlar durduruldu.¹ Ancak ülkeler arasındaki mal geçişlerinin ve dolayısıyla ticaretin tamamen durmasının, ekonomik açıdan ağır bir yük yaratacak olması yeni yöntemlerin devreye sokulması zorunluluğunu ortaya çıkardı. Bu çerçevede Türkiye ile İran arasında 4 Mart itibarıyla Kapıköy Demiryolu Gümrük Kapısı üzerinden "temassız ticaret" uygulamasına başlandı. Buna göre Türkiye tarafından vagonların lokomotiflerle arkadan itilerek İran tarafına geçirilmesi ve İran tarafından bağlanan lokomotiflerle vagonların çekilerek insan teması olmadan mal geçişlerinin sağlanma-

1. "Türkiye-İran Sınır Kapıları Kapatıldı", TRT, 23 Şubat 2020.

MUSTAFA CANER

2010 yılında Uludağ Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Uludağ Üniversitesi'nde Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2012 yılında Sakarya Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2013 yılında "Sosyal Kontrol Kavramı Açısından Tıp Sosyolojisinin İmkanları" isimli tez çalışmasıyla yüksek lisans derecesi aldı. İran politik kültürü, Mısır politik kültürü, beden sosyolojisi, tıp sosyolojisi ve yeni toplumsal hareketler konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

sı hedeflendi.² Türkiye'den İran'a yılda 130 bin tırın geçtiğini kaydeden Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, ilk etapta bu tırların 36 bin adedinin Orta Asya'ya gitmek üzere Gürcistan ve Azerbaycan'a yönlendirildiğini söyledi. Ayrıca Kapıköy üzerinden 80 vagonun temassız ticaret için kullanıldığını ve kapasitenin 120 vagona kadar çıkarılmasının mümkün olduğunu ifade etti. Bu da 240 tır yüküne denk gelmektedir.³

Daha sonra aynı minvalde Gürcistan'a bir ziyarette bulunan Ticaret Bakan Yardımcısı Rıza Tuna Turagay, ticaretin güçlendirilmesi amacıyla Sarp, Türkgözü ve Aktaş sınır kapılarında ilave olarak 77 personelin görevlendirildiği bilgisini verdi. Turagay, Gürcistan üzerinden 35 bin tırlık bir geçiş hedeflediklerini açıkladı.⁴ 10 Mart'ta da İran'ın Ankara Büyükelçisi Muhammed Ferazmand ile Ticaret Bakan Yardımcısı Rıza Tuna Turagay bir görüşme gerçekleştirdiler. Büyükelçinin Twitter hesabından yaptığı açıklamaya göre koronavirüs tedbirleri kapsamında ticaretin sürmesi için atılacak adımlar görüşüldü.⁵ 11 Nisan'da Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak ile İran Cumhurbaşkanlığı Ofisi Başkanı Mahmud Vaizi bir telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Bu görüşmede koronavirüs salgınının neden olduğu ticari zararların giderilmesi ve ticaretin canlandırılması hususları ele alındı. Bu görüşmede iki taraf da ticari ilişkilerin genişletilmesinin önemine dikkat çektiler.⁶ Ticari ilişkilerin geliştirilmesi her ne kadar iki taraf için de önem taşıyor olsa da İran'ın buna daha çok ihtiyacı olduğu su götürmez bir gerçektir. İran'ın son yıllarda kötüleşen ekonomisi dikkate alındığında Türkiye'ye kıyasla koronavirüs sürecinden daha kötü etkileneceği öngörülebilir.

2. "Temassız Ticarete İlişkin Bilgi Notu", T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://covid19.ticaret.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

3. "Bakan Pekcan, Kovid-19 Salgınına Karşı 'Temassız Ticaret' Çözümünü Anlattı", T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

4. "Ticaret Bakan Yardımcısı Rıza Tuna Turagay, Gürcistan'da", TRT Avaz, 7 Mart 2020.

5. Muhammad Farazman, Twitter, 10 Mart 2020, <https://twitter.com/MhdFarazmand>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

6. "Iran, Turkey Discuss Trade Exchanges amid Coronavirus Outbreak: Official", Tasnim, 11 Nisan 2020.

Bu doğrultuda Tahran yönetimi IMF'den parasal yardım talebinde bulunmak gibi on yıllardır imtina ettiği çarelere bile başvurmak zorunda kalmıştır. Yine bu anlamda İran Ticaret Kalkınma Kurumu Başkan Yardımcısı Mesud Kemal Erdekani, İran'ın en çok ihracat yaptığı 10 ülkeye ticaret müşaviri gönderileceğini açıklamıştır. Bu ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır.⁷ Türkiye ve İran arasındaki ticari ilişkiler anlamında dikkat çekici bir diğer gelişme ise Türkiye'den konut satın alan yabancılar sıralamasında İranlıların ilk kez bu yılın başında birinci sıraya yükselmiş olmalarıdır. 2019'un ilk çeyreğinde satın alınan konut sayısının iki katı kadar konut bu yılın ilk çeyreğinde İranlılar tarafından satın alınmıştır.⁸ Türkiye'deki emlak sektörünün gelişmesi anlamında İranlı alıcıların önemi artarken konut alım sayısının arttığı ölçüde İran ve Türkiye arasındaki ticari ve sosyal bağların güçleneceği tahmin edilebilir.

Salgının Türkiye'de kısa sürede kontrol altına alınması ve İran'da da vaka ve ölüm sayılarının nispeten düşmeye başlamasıyla beraber ticari ilişkilerin yeniden canlandırılması fikri gündeme geldi. Türkiye-İran ticari ilişkileri iki ülke açısından hayati önemi haiz olduğundan dolayı olabilecek en kısa sürede koronavirüs öncesi döneme benzer bir ticaret tablosunun ortaya çıkması önem arz etmektedir. Bu meyanda iki ülke yetkililerinin çabaları dikkate değerdir. 1 Mayıs'ta İran Ticaret Kalkınma Kurumu ev sahipliğinde, kurumun başkanı Hamid Zadboum ve beraberindeki pek çok İranlı ticari yetkili, Türkiye-İran Ortak Ticaret Komitesi üyeleriyle bir görüşme gerçekleştirdi ve koronavirüs sürecinde ticaretin nasıl güçlendirilebileceği konusu görüşüldü.⁹ 4 Mayıs'ta Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan ve İran Cumhurbaşkanlığı Ofisi Başkanı Mahmud Vaizi bir telefon görüşmesi gerçekleştirerek ticaretin güçlendirilmesi için atılacak adımları istişare ettiler. İkisinin telefon görüşmelerinin ardından Vaizi, iki ülkenin komşuluk ilişkilerini övdüğü bir Türkçe

7. "به بازارهای مهم صادراتی ایران رایزن بازرگانی اعزام می کنیم", TNews, 13 Nisan 2020.

8. Uğur Aslanhan, "Yabancıya Konut Satışında İranlı Damgası", Anadolu Ajansı, 12 Mayıs 2020.

9. "TPO Holds Meeting to Discuss New Protocols for Trade with Turkey", *Tehran Times*, 1 Mayıs 2020.

tweet atarak jestte bulundu.¹⁰ 5 Mayıs'ta Ticaret Bakan Yardımcısı Rıza Tuna Turagay ile İran Gümrük Genel Müdürü Mehdi Eşrefi arasında bir görüntülü konuşma gerçekleştirildi. İlkinin temasında sınır kapılarının yeniden açılması için gerekli sağlık protokolleri ve ticaretin canlandırılmasına ilişkin konular görüşüldü. Sınır kapılarının yeniden açılmasının, sağlık ve içişleri bakanlıklarının da koordinasyonunu gerektirdiği Turagay tarafından ifade edildi.¹¹

SIYASİ İLİŞKİLER

Türkiye-İran siyasi ilişkileri pandeminin etkisine rağmen koronavirüs öncesi dönemdeki doğrultusunda ilerlemeye devam etti. Yalnızca ikili ilişkiler değil bölgesel ve küresel siyasi meseleler konusunda da mülazazalarda bulunuldu. Komşu iki ülkenin başta Suriye olmak üzere pek çok bölgesel meselede koordineli çalışmaları düşünüldüğünde bu süreçlerde kesinti olmaması önem taşımaktadır. İki ülke pek çok alanda iş birliklerine devam ederken Türkiye'nin bu dönemde İran'a hem tıbbi hem de siyasi konularda yardımda bulunması dikkat çekti.

Türkiye, pek çok ülkeye olduğu gibi, koronavirüs salgını nedeniyle zor günler geçiren komşusu İran'a da önemli tıbbi yardımlarda bulundu. 17 Mart'ta İran'ın Ankara Büyükelçisi Muhammed Ferazmand ve Sağlık Bakan Yardımcısı Prof. Dr. Emine Alp Meşe arasında imzalanan anlaşma uyarınca İran'a hibe olarak bin tane kiti, 4 bin 715 tulum, 20 bin önlük, 2 bin 4 gözlük, 4 bin N95 maske ve 78 bin üç katlı maske gönderilmesi kararlaştırıldı.¹² Gönderilen yardımlar 30 Mart sabahı İran'a ulaşırken Büyükelçi Ferazmend de Türkiye'ye şükranlarını ifade etti.¹³ İran'ın söz konusu yardımlara olan ihtiyacına ve Türkiye'nin bu sebeple İran'a yardımda bulunmasına rağmen İran Dışişleri Bakanı

Cevad Zarif, 8 Mayıs'ta attığı bir tweette İran'ın "Almanya, Türkiye ve diğerlerine 40 bin adet İran yapımı gelişmiş test kiti" gönderdiğini iddia etti.¹⁴ Zarif'in bu tuhaf açıklamasına Türk Dışişleri Bakanlığının yalanlaması ise gecikmedi.¹⁵ Zarif'in bu açıklaması hem İran kamuoyu hem de uluslararası kamuoyu nezdinde İran'ın prestijini sağlamaya yönelik bir halkla ilişkiler çalışması olarak yorumlanabilir. İran'ın koronavirüs mücadelesindeki başarısızlığı ve sarsılan itibarı düşünüldüğünde bakanın tavrı anlaşılabilir.

Türkiye'nin İran'a desteği yalnızca koronavirüs konusuyla sınırlı olmadı. Uzun süredir devam ettirdiği İran siyasetiyle tutarlı olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, 22 Nisan'da İranlı mevkidaşıyla gerçekleştirdiği telefon görüşmesinde ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarına karşı olduğunu ifade etti.¹⁶ Türkiye, İran'a bu konuda yıllardır destek verse de İran'ın koronavirüsle mücadelesinde ciddi güçlükler yaşadığı bir dönemde verilen bu desteğin önemi ayrıca dikkate değerdir. Zira İran ekonomisinin bir hayli kötü durumda olmasının önemli sebeplerinden biri de ABD yaptırımlarıdır. İran'ın ekonomik zorluklar yaşaması koronavirüsle mücadelesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

İki ülkenin resmi makamları arasındaki diyaloglar da bu süreçte hız kesmeden devam etti. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve İranlı mevkidaşı Cevad Zarif, 7 Nisan'da bir telefon görüşmesi gerçekleştirerek koronavirüs salgınına karşı atılması gereken adımları konuştular.¹⁷ 13 Nisan'da ikili tekrar bir telefon bağlantısıyla Afganistan'da yaşanan son gelişmeleri değerlendirdi. Ülkenin içerisinde bulunduğu siyasi karmaşa ve çözüm yolları konuşmanın ana gündemini oluşturdu.¹⁸ İki ülke arasındaki kara sınırı ve komşuluk ilişkileri, yalnızca dış siyaset yetkililerinin değil içişleri

10. Mahmoud Vaezi, Twitter, 4 Mayıs 2020, https://twitter.com/Dr_Vaezi, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

11. "Iran, Turkey Customs Discuss Reopening of Borders", *Tehran Times*, 5 Mayıs 2020.

12. Yeşim Sert Karaaslan, "Türkiye'den İran'a Sağlık Malzemesi Yardımı", *Anadolu Ajansı*, 17 Mart 2020.

13. Selena Sametli ve Mustafa Melih Ahışalı, "İran Büyükelçisi Ferazmend: Türkiye'nin Tıbbi Yardımları için Teşekkür Ederiz", *Anadolu Ajansı*, 30 Mart 2020.

14. Javad Zarif, Twitter, 8 Mayıs 2020, <https://twitter.com/JZarif>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

15. Talha Yavuz, "İran'ın Türkiye'ye Test Kiti Gönderdiği İddiası Asılsız Çıktı", *Anadolu Ajansı*, 11 Mayıs 2020.

16. "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Sert İran Çıkışı!", *Habervakti*, 23 Nisan 2020.

17. Zuhul Demirci, "Çavuşoğlu ile Zarif Telefonda Görüştü", *Anadolu Ajansı*, 7 Nisan 2020.

18. "FM Zarif Discusses Afghan Political Situation with Turkish, Qatari Counterparts", *MEHR*, 13 Nisan 2020.

makamlarının da temaslarını gündeme getirmektedir. 18 Nisan'da İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve İranlı mevkidaşı Abdurriza Rahmani Fazli, koronavirüse karşı alınması gereken önlemleri ve iki ülke ilişkilerini görüştüler. İkilinin telefon görüşmesinde Fazli, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Hasan Ruhani'nin selamını iletirken aynı zamanda Türkiye'yi ABD yaptırımlarına karşı tavrından dolayı tebrik etti ve şükranlarını sundu. Görüşmede sınır kapılarında alınması gereken önlemler konuşulurken kara sınırından ticaretin tüm gün yapılma seviyesine yükseltildiği kaydedildi.¹⁹ İki ülke parlamentoları arasındaki iletişim de bu dönemde devam etti. İran İslami Şura Meclisi Başkanı Ali Laricani, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı dolayısıyla TBMM Başkanı Mustafa Şentop'a Meclisin 100. kuruluş yılını kutlayan bir mesaj gönderdi.²⁰

Dış ilişkiler ve bölgesel meseleler konusundaki diyalogun da bu dönemde devam etmesi dikkat çekti. Her ne kadar bu dönemde dikkatler Suriye ve bilhassa İdlib meselesi üzerinden koronavirüse doğru yönelse de, 2016'nın sonunda ilan edilen ateşkesin garantör ülkeleri arasındaki diyalogda önemli bir aksama yaşanmadı. 22 Nisan'da Türk, Rus ve İranlı dışişleri bakanlarının telekonferans yöntemiyle katılımında bulunduğu Astana Süreci Dışişleri Bakanları Toplantısı gerçekleşti. Toplantıda Suriye'deki son siyasi, askeri ve insani gelişmeler ele alınırken koronavirüsle mücadele konusu da konuşuldu. Fırat'ın doğusu ve İdlib olmak

19. "İran-Türkiye Ticari Taşımacılığı ile İlgili Sınır Hizmetleri Tam Gün Olarak Yapılmaya Başladı", İRNA, 18 Nisan 2020.

20. "İran Meclis Başkanı'ndan Mustafa Şentop'a Tebrik Mesajı", MEHR, 22 Nisan 2020.

üzere son dönemde yüksek önem arz eden konular da masaya yatırıldı.²¹ Normalleşme sonrası ticari ilişkiler kadar Suriye özelinde bölgesel meselelerin de yoğun şekilde konuşulması öngörülebilir. Özellikle son yıllarda Suriye'de İran hedeflerine yönelik gerçekleştirilen İsrail saldırıları ve İran'ın ekonomi olmak üzere muhtelif alanlarda yaşadığı güçlü meydan okumalar bölgesel tutunumunu zayıflatmıştır. Bu anlamda Suriye'de Türkiye ve Rusya'nın, daha zayıf bir İran ile müzakere etmesi muhtemeldir.

SONUÇ

Koronavirüs pandemisi tüm dünyadaki siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal dengeleri etkilemektedir. Türkiye-İran ilişkileri de bu süreçten beri değişti. Türkiye'nin İran ile olan ilişkileri bir taraftan ticari ilişkileri kapsayan ekonomik diğer taraftan ise Suriye gibi bölgesel meselelere temas eden kritik siyasi boyutu haizdir. Pandemi sürecinde ikili ilişkilerde yaşanacak dönüşümün en az hasar çıktısı hedeflenerek yeniden düzenlenmesi, iki ülke açısından da arzulanan ve çaba gösterilen bir amaçtır. Bu anlamda ülkelerin yeni duruma kendilerini adapte etme kapasiteleri söz konusu olmaktadır. Türkiye ve İran bahsi geçen süreci sınırlı bir ticari kayba rağmen önemli bir sorun yaşamadan atlattıklarıdır. Hem virüsün yayılımını engelleyecek tedbirler alınmakta hem de ekonomik ve siyasi meselelerdeki siyasi karar ve eylemlerin kesintiye uğramaması sağlanmaktadır.

21. "No: 89, 22 Nisan 2020, Astana Süreci Dışişleri Bakanları Toplantısı Hk.", T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 14 Mayıs 2020).